

*Михайло
Бойченко*

НА ЗАХИСТ АКАДЕМІЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ, або Чи потрібна нам філософія «пост»?

Написання цієї статті зумовлене потребою осмислення того виняткового становища, в якому перебуває філософія у вітчизняній системі освіти. З одного боку, саме філософія завжди продукувала взірці академізму і свідомо обґрунтовувала його критерії. В Україні філософія зберегла з радянських часів статус обов'язкового елементу освіти для всіх студентів та обов'язкового іспиту для всіх аспірантів — і це тоді, коли філософія перестала ідеологічно обслуговувати державний режим і намагається розвиватися на власний розсуд. З іншого боку, сучасна вітчизняна філософія сама зазнає широкої й, на жаль, часто обґрунтованої критики за відсутність академізму. Понад те, філософи не завжди чітко знають, для чого потрібна філософія сьогодні — і річ не в тому, що вони не можуть обрати варіант відповіді, а в тому, що навіть не формулюють для себе це питання, як заздалегідь проґрашне.

Особливо вочевиднилася потреба в осмисленні сучасного стану вітчизняної філософії завдяки тематизації цього стану у спеціальному випуску провідного вітчизняного наукового філософського часопису «Філософська думка», присвяченому проблемі «Філософське знання: пострадянський контекст» [Трансформація філософського знання, 2011]. Спробуймо зосередити увагу на деяких аспектах цієї проблеми, які були явно чи неявно заторкнуті учасниками цього

обговорення, однак потребують подальших глибших експлікацій, аналізу й обґрунтованої оцінки.

Варто почати з очевидного. Практично вся європейська, якщо не світова філософія перебуває у стані «пост». Що це означає? Для нас, для світу, для самої філософії? Чи сприяє такий стан розвитку філософії як академічної дисципліни чи, може, ставить такий її статус під сумнів? Чи, можливо, власне повернення до ідеалів академічності бракує сучасній філософії?

З одного боку, сама проблема, винесена в назву тематичного боку «Філософської думки», свідчить про *недостатність продуманості й відрефлексованості актуального стану розвитку філософії в Україні*. Префікс «пост» свідчить про те, що минуле за своєю значущістю переважає сучасне — в усякому разі в самоусвідомленні тих, хто вважає характеристику нинішньої вітчизняної філософії як пострадянської сутнісною для неї. Здавалося б, нічого критичного — можливо, саме в цьому випуску авторитетного журналу зібралися епістемологічні песимісти. Щонайменше щодо одного питання (власної самоідентичності), а можливо, за власним світоглядом взагалі. Можливо. Але це — одні з кращих представників сучасної вітчизняної філософії, фахівці, відомі своєю результативною діяльністю на ниві сучасної науки. Багато з них є тими, хто, значною мірою, формує сучасне й майбутнє філософії України. Такий от парадокс.

Хотілося би сказати, що така виразна самокритичність є лише виявом і наслідком надмірної епістемологічної й особистої скромності, а втім, всерйоз применшувати власні заслуги ніхто з авторів згаданого номера, як і взагалі ніхто з філософів, не схильний. Отже, така скромність тут хоча й присутня, однак вона явно не домінує. З іншого боку, не можна сказати, що це відчуття власної меншовартості, хоча її елемент теж присутній: на тлі класиків світової філософії лише неук вважав би себе центром філософського самоусвідомлення людства.

Чи потрібна філософія молоді?

Свідченням того, що явище такої незадоволеності власною філософською самоідентифікацією є ознакою не просто якогось гуртка інтелектуалів-декадентів, і навіть не лише представників якоїсь генерації, а практично є думкою всього філософського загалу, є те, що схожі, якщо не більш радикально песимістичні настрої панують і серед студентської молоді й серед не набагато старших за неї за віком викладачів.

У листопаді 2011 року наукове товариство студентів та аспірантів філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка спільно з науковим товариством студентів та аспірантів Інституту філософської освіти та науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова проводили конкурс есеїв, присвячений

Всесвітньому дню філософії, серед студентів філософських факультетів. З-поміж 14 робіт, які надійшли на конкурс, 13 були присвячені темі «Навіщо займатися філософією у XXI столітті?», яку конкурсанти обрали з трьох можливих (тему «Яке значення досягнень природничих наук для сучасної філософії?» обрав один конкурсант, а тему «Чого досягла українська філософія з часів В. Вернадського та Д. Чижевського?» не обрав жоден із конкурсантів).

Уже сама по собі ця соціологічна міні-вибірка є доволі промовистою. Звісно, можна вважати, що певною мірою конкурсанти перебували під враженням від події, що послугувала приводом проведення конкурсу: справді, саме про долю філософії загалом хочеться поговорити у Всесвітній день філософії. Але показово, що *доля філософії сприймається майбутніми фаховими філософами надто абстрактно*, без чіткого зв'язку чи то з наукою (нехай не всі цікавляться природознавством, але 1 з 14 — це надто мало), чи то з власною національною традицією філософської думки. Складається враження, ніби філософія у XXI столітті — це яка завгодно філософія, у тому числі й передусім глобально-космополітична, але не вітчизняна. Сумно. Але певною мірою така незаангажованість вітчизняними проблемами філософського розвитку, в усякому разі явна нейтральність щодо філософського патріотизму пояснюється певною мірою тим, що можна назвати філософською розгубленістю і проблемністю філософської самоідентифікації, які явно домінують у більшості представлених на конкурс робіт.

Ще більше вражає якщо не тотальний песимізм, то в усякому разі його явне переважання у відповідях студентів на запитання «Навіщо займатися філософією у XXI столітті?». Більшість стверджує, що відповіді на це запитання немає, й оптимістами серед них виглядають ті, хто вважають, що її не було, власне кажучи, ніколи.

Але ще більш сумна картина постає при аналізі того, кому надавало перевагу журі під час оцінювання. Більшість членів журі підтримали саме песимістичні роботи, або взагалі не брали до уваги наявності або відсутності позитивної налаштованості щодо долі філософії в авторів есеїв. Автор цієї статті, який входив до складу журі, виявився чи не єдиним, хто надав цьому аспектові великої, якщо не першорядної ваги. Виглядало так, що журі у своїй переважній більшості заохочує песимізм і декаданс в оцінці майбутнього філософії, зокрема й передусім в Україні. Навряд чи таке заохочення було свідомим — але від того воно не стало менш послідовним. Очевидно, йдеться про близькість поглядів журі й конкурсантів — адже вікова дистанція між ними переважно не перевищувала десять років. Це покоління нинішньої *«філософської молоді»*, тобто тих, чия свідомість формувалася впродовж останніх 10—15 років — після прийняття Україною власної Конституції й під незаперечним впливом досвіду

суверенності держави, з одного боку, і за умов невпинної мінімізації ролі держави у суспільному житті — з іншого.

Певна розгубленість молоді в питанні щодо актуальності філософії цілком зрозуміла і має досить просту причину. Вона полягає ось у чому — конкурсанти *чи не вперше за час свого навчання взагалі почули питання «Навіщо філософія?»*. Якщо раніше відповідь, причому гранично одно-значну, на це питання давала держава, то нині держава цим питанням не надто переймається. Наразі повністю відсутня — на відміну від часів радянського майже тоталітарного режиму — будь-яка ідеологічна ангажованість філософії. Добре це чи погано — окреме питання, до якого повернемося нижче. Поки що лише наголошую — студенти навіть не розуміють, «навіщо» саме питання «Навіщо філософія?». Ба більше, відповіді на це питання не знають (та й саме питання не ставлять перед собою) і викладачі філософії, хоча вони в більшості своїй колись знали і відповідь на питання «навіщо філософія?», і підставовість питання «навіщо», що актуалізує запитованість філософії.

Філософські покоління

Тепер стає очевидним, що зовсім не випадково значною мірою песимістичні філософські настрої молодшого покоління за своєю тональністю збігаються з настроями поколінь старших щодо цього. І хоча причини песимізму різняться, але його домінування стає дедалі явнішим. Наприкінці 80-х — на початку 90-х років минулого сторіччя всі старші покоління пережили втрату світоглядних та методологічних орієнтирів, зумовлену зламом усталеної на той час марксистської парадигми філософування в Україні. Але саме від тих, хто презентує ту генерацію нинішнього *«філософського середнього віку»*, тих, чії погляди сформувалися саме в цей зламний період, залежить зараз майбутня доля філософії. Саме ця генерація найкраще знає ціну цьому зламу — на відміну від нинішнього *«старшого філософського покоління»*, яке або пасивно змиралося з цією «реставрацією» (як звикло миритися з будь-якими рішеннями від керівних інстанцій), або свого часу зуміло зайняти ідеологічно нейтральну, але рафіновано прагматичну позицію й отримати максимальний вигравш від такого форс-мажору, або романтично очікувало від такої революції неймовірних і майже чудесних змін у стилі автоматичного національного відродження, неймовірного духовного піднесення й витворення нової сильнішої ідеології — радше національно орієнтованої. Перші розчарувалися давно і безнадійно, останні нещодавно, але чи не ще безнадійніше, лише другі ніколи не розчарувалися, оскільки навряд чи колись були зачаровані будь-якою ідеологією. Однак як результат — усі вони більшою чи меншою мірою налаштовані якщо не песимістично, то, в усякому разі, не бачать підстав для радикального заперечення песимізму, а головне — не мають у цьому потреби.

Отже, у своїй більшості старше покоління вже не має мотивації до подолання песимізму щодо ідейної, соціальної та історичної самоідентифікації української філософії, молодше покоління ще не усвідомило необхідності чіткої артикуляції такої мотивації. Таким чином, *подолання нинішнього філософського песимізму в Україні — завдання генерації нинішнього філософського середнього віку.*

Саме представники цього покоління ще мають особистий досвід спостереження за впливом конкретних філософів на соціальні зміни, що лежали в основі історичних подій — передусім це злам самої старої філософської парадигми. Цей злам не був довільним, його готували й реалізовували конкретні люди, романтики й негідники, прагматики й конформісти — більш-менш талановито і бездарно — але *конкретні особистості*, більшість з яких ще й досі з нами, хоча вже зовсім не на тих ролях, що раніше.

Саме це покоління нинішнього філософського середнього віку має ще забагато нереалізованих амбіцій і цілком достатньо сил, щоби мати хороші шанси їх реалізувати. В інтелектуальній сфері ці сили середньостатистично чи не найбільші, порівняно з іншими філософськими поколіннями. Старше філософське покоління за доби ідеологічної цензури та самоцензури мало дуже обмежені можливості різнобічно й інтенсивно розвивати свій філософський розум внаслідок значних, переважно штучних, хоча й не завжди зовнішніх обмежень. Сюди слід віднести не лише пряму ідеологічну заборону на знайомство з цілими світовими філософськими школами та традиціями, а й відсутність фізичного доступу до більшої частини сучасної світової філософської літератури, догматизм і сугестію псевдо-марксизму, який нищив філософію не менше, аніж дефіцит філософських текстів: під час посту неправильна дієта особливо шкідлива. Нинішня філософська молодь у своїй більшості взагалі «прогресує» у втраті культури роботи з філософськими текстами (за рідкісними винятками). Для цієї молоді таких текстів виявляється забагато, ознайомлення перших з останніми нерідко набуває поверхового й несистематичного характеру. Таким чином середнє покоління ще зберегло навички систематичної та заглибленої роботи з класичними текстами, отримані від покоління старшого, але не опанувало ще достатньо навички і практики так званої клікової свідомості філософської молоді.

Значно менше сил, а відповідно й менше успіхів генерація нинішнього філософського середнього віку має на ниві адміністративно-номенклатурних і комерційно-ділових зв'язків. Перший тип зв'язків і досі найкраще підтримує старше філософське покоління, другий — «молоді команди» філософів. Однак тим самим у нинішнього середнього філософського покоління менше спокус звертатися до цих нефілософських засобів досягнення філософських цілей. Для нього залишається одне — *вигострити сам філософський розум для його радикального ідейного, соціального та*

історичного самообґрунтування. Тим самим представники нинішнього філософського середнього віку мають свідомо взяти на себе цю місію щодо вітчизняної філософії. Певною мірою автор цієї статті також належить до наймолодших представників цього середнього покоління й цим текстом бере на себе частину зобов'язань, зумовлених цією місією.

Самоідентифікація сучасної філософії як філософії «пост»

Чи стане самообґрунтування філософського розуму підставою для коректив суспільного (у тому числі ідеологічного) самовизначення України — питання відкрите. Для самої філософії це не єдиний і не вирішальний критерій успішності її власної самоідентифікації. Хоча непоодинокими є історичні приклади, коли успішність філософського самообґрунтування сприяла зростанню національної самосвідомості, піднесенню суспільних еліт, нарешті просто підвищенню соціального статусу постаті інтелектуала. Утім, ще більше прикладів можна навести, коли гонитва за соціальною кон'юнктурою, хибна історична орієнтація чи сервілізм щодо політичної ідеології нищили сам дух філософування, а інколи — і його носіїв.

Якою мірою ситуація з вітчизняною філософією є унікальною? Безумовно, з позицій історизму слід стверджувати, що ця ситуація непорівнювана з іншими національними філософіями, і все ж певна типологізація доречна. Її можна проводити за різними критеріями, але темою цієї статті є філософія «пост», тому варто звернути увагу, передусім, на те, що наша філософія не єдина має ознаки пострадянської. Тут ідеться переважно про політико-ідеологічний контекст сучасного філософування на теренах колишнього СРСР. По-друге, лише певною мірою можна говорити про її постмодерний, ба навіть модерний статус як визначальний — надто сильним залишається в ній дух традиціоналізму. Хоча саме модернізація чи, певною мірою, навіть постмодернізація — неминуче майбутнє вітчизняної філософії. Таким чином, їх теж не варто відкидати при аналізі причин песимістичності вітчизняної філософії. Щоправда, йдеться тут переважно саме про соціальну модернізацію. По-третє, деякі вітчизняні дослідники слідом за В. Стьопіним говорять про постнекласичне мислення, а отже й філософування, що змушує нас проаналізувати в загальних рисах і цей варіант філософії «пост». Така філософія «пост» апелює до методології наукового пізнання і створює своєрідну епістемологію. Ці різновиди філософії «пост» є найбільш поширеними, хоча не можна відкидати ще якихось варіацій на цю тему. Тому спинімося на більш докладному аналізі цих трьох.

Пострадянська філософія

Отже, чому і якою мірою вітчизняна філософія є пострадянською? Заперечувати вплив марксизму на сучасне філософування у країнах, які раніше входили до складу СРСР, — справа невдячна. Дійсно, СРСР не був повномасштабною тоталітарною чи навіть авторитарною державою, але в царині філософії мізки промивалися на совість. Будь-яка відмінна від марксизму філософія, якщо й допускалася як предмет академічного дискурсу, то лише в режимі порівняння з марксизмом, причому завжди — на користь останнього. Варто нагадати, що більшість полемічних, а тим паче прямо ворожих щодо марксизму традицій були відомі взагалі з других, а то й із третіх рук: праці їх представників просто не перекладалися російською (про інші мови народів СРСР взагалі годі говорити), а в оригіналі ці твори зберігали у спеціальних закритих або напівзакритих закладах (не кажучи вже про вкрай недостатнє знання іноземних мов більшістю філософів СРСР). У таких умовах філософська думка змушена була розвиватися як квітка в бонсай — під пильним наглядом, будучи перенесена з природного ґрунту до штучного, і лише в належному напрямі. І так тривало впродовж 70 років, за нетривалими винятками на кшталт українського відродження 1920-х років (до початку політичних процесів над національною інтелігенцією), всесоюзної «відлиги» 1960-х (до 1965 року) чи перебудови 1980-х (після 1985 року). Стверджувати, що за такого впливу на три, а то й чотири покоління поспіль буде достатньо життя одного покоління, щоби повністю позбутися впливів радянської марксистської філософії, — просто нерозумно.

Але зі спадщиною марксизму в пострадянських країнах ситуація складалася по-різному: десь вона майже відмерла разом з усією філософією (і більшою частиною попередньої духовної культури), як у Туркменістані; десь зробили вигляд, що її ніколи й не було, як у Прибалтиці (щоправда, тут і радянська влада панувала не 70, а 45 років). У Росії й досі підручники із соціальної філософії переважно марксистські (П.В. Алексеев, 2003; С.Е. Крапівенський, 1996; В.М. Лавриненко, 1997; С.В. Соколов, 2003; підручник за ред. І.А. Гобозова, 2003) — як за структуруванням проблематики (поділ на сфери, діалектика суспільних процесів, розгляд як основного предмета діяльності, суспільних відносин тощо), так і за основним філософським словником, хоча й не завжди за духом. Щодо ситуації в Білорусі з її орієнтацією на консервацію радянського суспільно-політичного ладу в цілому взагалі краще промовчати. На цьому фоні Україна виглядає доволі свіжо, хоча теж не без радянських рудиментів. На мою думку, річ не в тому, щоб відмовитися від марксизму, а в тому, щоб критично й неупереджено його проаналізувати: якщо раніше цього не давали робити, то нині мало хто усвідомлює нагальність потреби в такій справжній,

об'єктивній рефлексії марксизму — критичній, але не деструктивній. Така рефлексія неминуче матиме політико-ідеологічно складову, оскільки її неможливо вилучити із самого марксизму без духовної його вівісекції. Тут має йтися про певну люстрацію цінностей, а не особистостей, про що свого часу я написав спеціальну популярну статтю [Бойченко, 2010]. Ідеться про те, що марксизм, а разом і радянська філософія містили як ті цінності, від яких слід відмовитися, так і ті цінності, від яких зовсім не слід відмовлятися, але варто інтегрувати в нову систему цінностей. Ці — і негативні, і позитивні — цінності загалом можна назвати цінностями модернізації та Просвітництва — адже і те, і те більшою мірою в Україні було здійснено саме в радянський період.

Отже, наша філософія залишатиметься у статусі «пост», поки ми не позбудемося дієво, а не декларативно тих цінностей, які молодь узагальнено називає «совком». Але з іншого боку, вона не меншою мірою залишатиметься «пост», якщо ми намагатимемося повністю порвати з попередньою традицією філософування. Утім, це майже неможливо, понад те — це шкідливо. Адже будь-який досвід філософування є цінним і є підставою й передумовою для накопичення нового досвіду, а будь-які втрати досвіду філософування необоротні й однозначно неприйнятні.

Таким чином, пострадянська філософія дає важливий урок шанування традиції й коректної, але обов'язкової критики традиції, без яких неможлива жодна академічна філософія. Однак сама собою пострадянська філософія, враховуючи втрату філософської довіри до її витоків, не може слугувати основою для сучасної вітчизняної академічної філософії.

Постмодерн

Що стосується статусу «пост» вітчизняної філософії як філософії постмодерну, слід зазначити, що йдеться все ж таки, на мій погляд, завжди про певний елемент соціальної модернізації. І філософія може свідомо чи напівсвідомо брати в ній участь або їй опиратися. Тут вітчизняну філософію слід розглядати у значно ширшому, ніж пострадянський, контексті. Має йтися щонайменше про європейський модерн, ба й взагалі про проект західного модерну. Тут скрізь є неусувна дилема незаперченості раціоналістичного інновативного модерну, з одного боку, та значущості в якості «осьових» певних цінностей, які властиві європейській культурній традиції, — з іншого. З цієї точки зору, багато чого з того, що говорять про вітчизняну філософію, звісно, можна сказати практично про кожну сучасну національну філософську школу. Винятком могла би слугувати хіба що американська філософія, проте вона традиційно надто акцентує усвідомлення унікальності й самодостатності свого актуального стану, щоби перейматися питаннями про збереження власної ідентичності в історичній перспективі.

Така дилема традиційності й інновативності за доби модерну розв'язувалася однозначно на користь інновативності. Ситуація ж постмодерну пов'язана значною мірою з намаганням певною мірою реабілітувати традицію, вписати її в модернізований соціальний світ. І втім, постмодерністське виправдання традиції ніколи не може її повністю відтворити — йдеться в кращому разі про вдалі стилізації «під традицію». Але чи потрібен сьогодні, за умов завершення першої й розгортання другої модернізації проект реінкарнації старих традицій? Навряд чи, тим паче, що наївно сакральний характер традиції вже просто неможливо відновити. Але це не означає, що слід відкинути традицію як таку. Варто спрямовувати зусилля на пошуки та творення нової сакральності, яка могла би лягти в основу нової традиції, а точніше традицій.

У цьому сенсі на протипагу філософії «пост» у версії постмодерну з його прагненням знайти екологічну нішу (а фактично — резервацію) для старих традицій з їхніми старими богами, сучасна філософія мусить формувати власну сакральність, власну традицію. І в цій справі філософія «пост» у версії постмодерну є більшою мірою перешкодою та хибним дороговказом. Чи не найочевиднішими є як вади постмодерну, так і переваги пошуку та фундування нових традицій, що виявляються в царині сучасної соціальної філософії. На зміну централізму тут пропонується децентралізація (подолання логоцентризму, фалоцентризму тощо), функціональності — поліфункціональності, незмінні закони ігрових правил тощо. Сама по собі така критика є доволі корисною для філософії, щонайменше у плані подолання філософського догматизму. Втім, за такою критикою має йти власна позитивна програма, хоч би якою вона була. Однак якраз цього майже не спостерігаємо. Так, спроби замінити філософію суб'єкта концепцією пізнавального й культурного номадизму не завжди виглядають переконливо — навіть настільки, що філософія суб'єкта починає виглядати більш прийнятною. Те ж саме стосується спроб критики традиційних соціальних структур як ієрархічно побудованих мережевими (ризомного типу) соціальними зв'язками — намагання тоталізувати мережеві зв'язки призводять переважно до реставрації функціонально-інституційних та субстанціалістських теорій. Основною тенденцією у філософії постмодерну постає тотальна релятивізація, яка й сама по собі являє загрозу як філософському мисленню, так і соціальним практикам, однак ще більш небезпечною виглядає перспектива реставрації традиційних форм субстанціалізму у вітчизняній філософії під гаслами: «Постмодерн — це модна французька хвороба». Навряд чи «лікування» від постмодерну зробить вітчизняну філософію більш здоровою та здатною до саморозвитку. На мій погляд, постмодерн на відміну від пострадянської філософії, нагадує радше не декаданс, а певний сучасний філософський авангард, який варто пережити кожному сучасному філософові як філософську юність з її

максималізмом, певною часткою романтизму, які парадоксально, але органічно поєднуються з певною часткою цинізму. Залишатися постмодерністом у філософії, як на мене, означає не бажати вирости з філософських «коротких штанців». Це дещо несерйозна спроба, за взірцем Володимира Маяковського, «задрать штаны, бежать за комсомолом».

Таким чином, філософія постмодерну, даючи свій важливий урок сміливості й розкутості мислення, не може виступати основою сучасної академічної філософії.

Постнекласика

Що ж стосується постнекласичного мислення, то тут ситуація, на мою думку, ще очевидніша. Нерідко апеляція до постнекласики виявляється філософським парафразом до досягнень сучасної науки (передусім природничої). Тут небагато філософії: ідеї науковців, переважно фізиків, навряд чи можуть слугувати для саморозвитку філософського знання. Такі ідеї добре виконують свою руйнівну функцію щодо наявних у час виникнення постнекласики філософських систем і концепцій. Слід визнати, що багато з них справді заслугоували на критику, хоча й не на руйнацію. Але чи можна порівнювати, наприклад, принцип доповняльності та ідеї щодо біфуркації в синергетиці з парадигмою невичерпності інтерпретацій у філософській герменевтиці? Гадаю, що намагання пояснювати останню через перші не виправдано збіднюють і вихолощують філософський потенціал герменевтики. Навряд чи ці постнекласичні принципи й ідеї варто підверстувати також як основу філософських проблем природничих наук — дійсно, ці ідеї та принципи мають бути складовими *предмета* сучасної філософії природознавства, однак навряд чи заслуговують на статус основ її методології. Принципи й ідеї природознавства можуть хіба що підштовхувати ззовні філософію природознавства до більш точного осмислення власних принципів та ідей, а не замінити собою їх, як це незрідка трапляється в багатьох представників постнекласики. Слід бути ширими — поява та розквіт постнекласики не випадково збіглися з кризою радянської філософії та формуванням пострадянських філософських комплексів та апорій — багато хто прагнув у постнекласиці (синергетиці, принципі доповняльності тощо) побачити функціонально еквівалентну заміну діалектиці. На місце діалектичних «законів», теж далеких від справжньої філософії (але хоча б таких, що вказували шлях до свого філософського першоджерела — філософії Гегеля), прагнули механічно поставити синергетичні або інші природничі (наприклад, з біологічної теорії гомеостазу) «закони». Так, у вітчизняній філософії зустрічаються спроби побудувати системну теорію як універсальну для всієї філософії на ідеях гомеостазу. Навряд чи варто сподіватися від таких спроб філософських відкриттів, хоча філософських курйозів, а отже, приводів посміхнутися такі спроби таки додають чимало.

Насправді, відірвані від свого природничого емпіричного та теоретичного підґрунтя, ідеї синергетики, гомеостазу тощо аж ніяк не набували нової, філософської істинності, але однозначно втрачали свою вихідну природничу істинність і достовірність. Однак, з міркувань психології та навіть психоаналітики, таке «заміщення» було потрібно для тих філософів, які були виховані в переконанні про існування певної єдиної та навіть єдино правильної, «справжньої» наукової та філософської методології. У якості такої методології вони готові були прийняти майже все, що легітимувало плюралістичність, яка увійшла в моду разом з незалежністю та демократизацією в Україні. Парадоксальним чином, заради легітимації плюралістичності для вихованих у, так би мовити, методологічному монотеїзмі філософів потрібна була єдино правильна теорія плюралізму. На щастя, такі новітні легітимації залишилися переважно на рівні намагань представників старшого покоління подолати особисті психологічні проблеми (хоча подекуди такі псевдофілософські версії філософської методології не найкращим чином вплинули на написання не однієї кандидатської та навіть докторської дисертації під керівництвом надмірних прихильників постнекласики). В усякому разі, нові спроби легітимації філософського «методологічного монотеїзму» не набули характеру тотального ідеологічного промивання мізків, як це відбувалося з марксистською діалектикою.

Якщо у своїй соціальній функції постнекласика не виглядає бездоганно, виконуючи радше функцію паліативу в умовах вакууму ідеологічно легітимованої методології у філософії науки, то з філософського погляду все ж можна виявити деякі корисні та, можливо, навіть перспективні вказівки щодо проблематики майбутнього розвитку філософії. Це, на мою думку, передусім, ціннісна тематика, вивчення якої головний методолог постнекласики, В. Стєпін, називає сучасною «передумовою реалізації традиційної настанови на отримання об'єктивно-істинних знань про світ» [Стєпін, 2000: с. 636]. Хоча саму постнекласичну раціональність Стєпін описує цілком класичними поняттями — суб'єкт, діяльність тощо: «Постнекласичний тип наукової раціональності розширює поле рефлексії над діяльністю. Він враховує співвіднесеність отримуваних знань про об'єкт не лише з особливостями засобів і операцій діяльності, а й із ціннісно-цільовими структурами. Причому експлікується зв'язок внутрішньонаукових цілей з позанауковими, соціальними цінностями і цілями» [Стєпін, 2000: с. 634].

Загалом, постнекласика в чомусь нагадує постмодерн (як і навпаки), демонструючи певні концептуальні паралелі розвитку щодо останнього: децентралізації відповідає нелінійність розвитку, шизоаналізу — принцип доповняльності тощо. Поява постнекласики — спроба нового конструктивізму у філософії, але значною мірою такий конструктивізм здійснюється з

використанням старого матеріалу й інколи нагадує шаржований пост-модерн як своєрідний бриколаж — як такий підхід до мистецтва, у якому художник складає тривимірні об'єкти з інших, попередньо наявних, як правило тих, що потрапили випадково під руку. Тим самим художник працює «під аматора». На жаль, у сучасній вітчизняній філософії саме аматорство замінює собою професіоналізм, а це являє собою радше пародію на мистецький бриколаж. Анатолій Лой свого часу схильний був взагалі левову частку вітчизняного, та й взагалі пострадянського, якщо не всього сучасного філософування оцінювати як такий бриколаж. Постнекласика — це спроба надати філософському бриколажу професійного вишколу.

Отже, постнекласика — це одна з небагатьох свідомих і ширих спроб повернення до академічної філософії, і все ж це спроба більшою мірою невдала, оскільки першою ознакою академічності є не академічна форма, а академічна суть — філософія не може стати академічною на чужому матеріалі. Наукові ідеї можуть слугувати лише натяком для саморозвитку філософського мислення. Лише такий саморозвиток філософії забезпечує її інтелектуальні самодостатність і незалежність, які є незаперечною передумовою академічної самодостатності та незалежності. Таким є урок постнекласики для сучасної вітчизняної академічної філософії.

Підсумки

Не варто відкидати право тих, хто осмислює себе під девізом «пост», на те, щоби бути філософами та обґрунтовувати себе в якості філософів у такому специфічному стані межичасся. Звісно, напрошується думка порадити, як колись казали, «Якщо можеш не співати, не співай». Утім, кожен співає, як може — а дехто співає так, бо не може інакше, а втім, взагалі не може не співати, хоча, власне, інколи це не стільки пісня, скільки стогін. Російський класик писав: «Этот стон у нас песней зовется». А Карл Маркс говорив у таких випадках про «опіум народу», «стогін пригніченої тварини». Що можна сказати в цьому випадку — не співчуватиме лише нелюд, але приєднається до цього стогону лише пригнічений і зневірений.

Утім, не завжди філософія «пост» песимістична, інколи вона просто ще не стільки «пост-» скільки «пре-», тобто перед-філософія, передчуття філософії — і тоді вона, як правило, навпаки, надто оптимістична, навіть ледь не екстатично-пубертатна.

Між цією духовною втомою і духовними мріями є золота середина — академічна філософія як філософія розуму й самодисципліни. На шляху до академічної філософії варто долати відгалуження у філософію «пост». Пострадянська філософія веде на манівці політичного макіавеллізму, постмодерна філософія — у мистецький тотальний релятивізм, а постнекласична філософія під гаслами ціннісних пріоритетів фактично під-

порядковує філософію методології спеціальних наук. Тому філософія повинна обґрунтовувати власне виправдання на власному ж ґрунті — з урахуванням усіх можливих натяків і підказок, але спираючись на власні академічні критерії пізнання й визначення предмета.

Розбудова сучасної академічної філософії — справа сучасних філософських поколінь. Філософські покоління — поняття доволі умовне, і лише частково збігається з поняттям поколінь біологічних і навіть соціальних у широкому сенсі слова: можна бути літньою людиною, належати до покоління «шестидесятників» за переконаннями, але ідентифікувати себе філософськи із середнім або навіть молодшим поколінням, і навпаки — серед представників середнього покоління та навіть молоді є чимало тих, хто ідентифікує себе (за волею обставин чи за власним вибором) з філософською традицією старшого покоління. Кожне з філософських поколінь має свою правду і своє філософське й соціальне виправдання (призначення). До якого з них належати — справа не тільки, а можливо й не стільки віку біологічного, скільки філософської волі й розуму, які спираються на певні цінності, у яких людина була вихована, або в яких вона сама себе утримує, або які вона сама для себе змінює. Справжня трагедія для філософа — випасти зі свого філософського покоління. Завданням української філософії сьогодні є, на моє переконання, прояснення позиції кожного з філософських поколінь сучасності. Ця стаття є лише певною провокативною спробою викликати дискусію на тему філософської генераційної ідентичності, а не дати остаточну та єдино правильну відповідь на всі питання цієї теми.

ДЖЕРЕЛА

Бойченко М. Час люстрації / Михайло Бойченко // Край. — № 7. — Червень 2010. — С. 1—2.

Трансформація філософського знання у пострадянській Україні. Опитування «Філософської думки» (Неллі Іванова-Георгієвська, Віктор Левченко, Михайло Мінаков, Олексій Панич, Сергій Пролеєв, Олександр Тимохін, Марина Ткачук, Олег Хома) // Філософська думка. — 2011. — № 6. — С. 13—44.

Стёпин В.С. Теоретическое знание: структура, история эволюции / В.С. Стёпин. — М.: Прогресс-Традиция, 2000. — 744 с.

Михайло Бойченко — доктор філософських наук, доцент кафедри філософії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сфера наукових інтересів — соціальна філософія, методологія соціального пізнання, філософія освіти.
